

УДК [37.015.3:159.922.6]:616.89-085

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.21>

**Ірина ЦИБУЛІНА**

кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, вул. Шота Руставелі, 7, м. Харків, Україна, 61001

**ORCID:** 0000-0003-1406-3654

**Людмила ГРИГОР'ЄВА**

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Хмельницький національний університет, вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, Україна, 29016

**ORCID:** 0000-0003-4527-6169

**Руслан НОВГОРОДСЬКИЙ**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, вул. Графська, 2, м. Ніжин, Чернігівська обл., Україна, 16608

**ORCID:** 0000-0001-6021-3065

**Наталія КОСТЕНКО**

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, вул. Пирогова, 56, м. Вінниця, Україна, 21018

**ORCID:** 0000-0002-6810-9104

**Віра КОРНЯТ**

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79070

**ORCID:** 0000-0002-6455-8199

**Бібліографічний опис статті:** Цибуліна, І., Григор'єва, Л., Новгородський, Р., Костенко, Н., Корнят, В. (2025). Арттерапія як метод соціально-педагогічної реабілітації. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 162–171, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.21>

## АРТТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

У статті здійснено комплексний аналіз можливостей арттерапії як ефективного інструменту соціально-педагогічної реабілітації дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах. З огляду на зростання кількості дітей, що пережили психотравмуючі події, зазнали насильства, соціального відторгнення, втрати значущих дорослих або були вимушено переміщеними через війну чи інші катастрофічні події, актуалізується потреба у пошуку нових форм гуманістично орієнтованої допомоги, яка виходить за межі традиційного педагогічного чи психологічного супроводу. У цьому контексті арттерапія постає як засіб, що поєднує елементи творчості, психоемоційного розвантаження, самопізнання й відновлення внутрішнього ресурсу дитини. Метою статті є наукове обґрунтування арттерапії як універсального і гнучкого методу соціально-педагогічної реабілітації, що здатен забезпечити не лише емоційне відновлення дитини, а й сприяти її соціалізації, розвитку адаптивних навичок, формуванню стійкого позитивного образу «Я» та підвищенню якості життя в умовах кризи. Систематизовано ключові підходи до трактування поняття «соціально-педагогічна реабілітація», здійснено огляд наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів, а також охарактеризовано сучасні тенденції впровадження арттерапії в освітню та соціальну практику. Особлива увага приділена аналізу таких можливостей арттерапії, як:

створення безпечного простору для емоційного самовираження; корекція поведінкових і комунікативних труднощів; розвиток творчого потенціалу; формування адаптивних стратегій у стресових ситуаціях; зниження рівня тривожності та агресивності; покращення сенсомоторної координації; а також загальна стабілізація психофізіологічного стану. Продemonстровано, що арттерапевтичні методики можуть бути ефективно адаптовані до вікових, когнітивних, психоемоційних та культурних особливостей дитини, що дозволяє використовувати їх у найрізноманітніших реабілітаційних контекстах – від шкільного середовища до центрів соціальної підтримки. У дослідженні порушено проблему недостатньої систематизації арттерапевтичного досвіду в Україні, а також брак уніфікованих програм, орієнтованих на дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. У висновках обґрунтовано необхідність подальших наукових досліджень, спрямованих на розробку структурованих моделей соціально-педагогічної реабілітації із застосуванням арттерапії, створення мультидисциплінарних команд фахівців та підвищення кваліфікації педагогів і соціальних працівників у сфері арттерапевтичної практики.

**Ключові слова:** арттерапія, соціально-педагогічна реабілітація, діти у складних життєвих обставинах, психоемоційна підтримка, творчість, адаптивна поведінка, соціалізація, емоційний розвиток.

### **Iryna TSYBULINA**

PhD in Public Administration, Senior Lectures at the Department of Social Work, Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy” of the Kharkiv Regional Council, 7 Shota Rustaveli str., Kharkiv, Ukraine, 61001

**ORCID:** 0000-0003-1406-3654

### **Liudmyla HRYHORIEVA**

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Khmelnytskyi National University, 11 Instytutska str., Khmelnytskyi, Ukraine, 29016

**ORCID:** 0000-0003-4527-6169

### **Ruslan NOVHORODSKYI**

PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Nizhyn Mykola Gogol State University, 2 Graftska str., Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine, 16608

**ORCID:** 0000-0001-6021-3065

### **Natalia KOSTENKO**

PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogics, National Pirogov Memorial Medical University, 56 Pirogova str., Vinnytsia, Ukraine, 21018

**ORCID:** 0000-0002-6810-9104

### **Vira KORNIAT**

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Head of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ivan Franko National University of Lviv, 1 Universytetska str., Lviv, Ukraine, 79070

**ORCID:** 0000-0002-6455-8199

**To cite this article:** Tsybulina, I., Hryhorieva, L., Novhorodskyi, R., Kostenko, N., Korniat, V. (2025). Artterapiia yak metod sotsialno-pedahohichnoi rehabilitatsii [Art therapy as a method of social and pedagogical rehabilitation]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 162–171, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.21>

## **ART THERAPY AS A METHOD OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL REHABILITATION**

The article provides a comprehensive analysis of the potential of art therapy as an effective tool for the social and educational rehabilitation of children who find themselves in difficult life circumstances. Given the growing number of children who have experienced traumatic events, violence, social rejection, loss of significant adults, or have been forcibly displaced due to war or other catastrophic events, there is an urgent need to find new forms of humanistic-oriented assistance that go beyond traditional pedagogical or psychological support. In this context, art therapy emerges as a means that combines elements of creativity, psycho-emotional relief, self-knowledge, and restoration of the child's internal resources. The purpose of the article is to provide a scientific justification for art therapy as a universal and

*flexible method of social and pedagogical rehabilitation, capable of ensuring not only the emotional recovery of the child, but also promoting their socialization, the development of adaptive skills, the formation of a stable positive self-image, and an improvement in quality of life in crisis conditions. The article systematizes key approaches to the interpretation of the concept of «social and pedagogical rehabilitation», reviews scientific publications by domestic and foreign authors, and characterizes current trends in the implementation of art therapy in educational and social practice. Particular attention is paid to the analysis of such possibilities of art therapy as: creating a safe space for emotional self-expression; correcting behavioral and communication difficulties; developing creative potential; forming adaptive strategies in stressful situations; reducing anxiety and aggression; improving sensorimotor coordination; and general stabilization of the psychophysiological state. It has been demonstrated that art therapy techniques can be effectively adapted to the age, cognitive, psycho-emotional, and cultural characteristics of the child, allowing them to be used in a wide variety of rehabilitation contexts – from school environments to social support centers. The study raises the issue of insufficient systematization of art therapy experience in Ukraine, as well as the lack of unified programs focused on children in difficult life circumstances. The conclusions justify the need for further scientific research aimed at developing structured models of social and pedagogical rehabilitation using art therapy, creating multidisciplinary teams of specialists, and improving the qualifications of teachers and social workers in the field of art therapy practice.*

**Key words:** art therapy, social and pedagogical rehabilitation, children in difficult life circumstances, psycho-emotional support, creativity, adaptive behavior, socialization, emotional development.

**Постановка проблеми.** У сучасному суспільстві спостерігається зростання кількості дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах: це діти, що зазнали насильства, пережили втрату батьків, стали вимушеними переселенцями, постраждали внаслідок воєнних дій або знаходяться у кризовій соціальній ситуації. Такі діти потребують не лише матеріальної підтримки, а й комплексної психолого-педагогічної допомоги, спрямованої на відновлення емоційного стану, зміцнення психічного здоров'я, розвиток адаптаційних і комунікативних умінь. У цьому контексті постає потреба в пошуку ефективних і гуманістично орієнтованих методів соціально-педагогічної реабілітації.

Одним із перспективних напрямів такої допомоги є арттерапія – метод, заснований на використанні художньої творчості як засобу самовираження, зміцнення й розвитку. Арттерапія сприяє безпечному вивільненню внутрішньої напруги, інтеграції травматичного досвіду, формуванню позитивного образу «Я», розвитку емоційної рефлексії та соціальних навичок. Незважаючи на доведену ефективність арттерапевтичного підходу у світовій практиці, в українському контексті його застосування в роботі з дітьми, що перебувають у складних життєвих обставинах, досі є недостатньо систематизованим і потребує наукового осмислення, адаптації й впровадження в соціально-педагогічну практику.

Таким чином, актуальність статті зумовлена необхідністю ґрунтовного аналізу можливостей арттерапії як методу соціально-педагогічної реабілітації дітей, які переживають кризові

життєві ситуації, та обґрунтування напрямів її ефективного впровадження в умовах сучасної соціальної роботи та освіти.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Арттерапія як метод реабілітаційного впливу активно розглядається в сучасних наукових дослідженнях у контексті психологічної, педагогічної та соціальної підтримки. У вітчизняному та зарубіжному науковому дискурсі зростає увага до її потенціалу в роботі з дітьми, які пережили травматичні події, опинилися в складних життєвих обставинах, мають досвід насильства, соціального відторгнення або втрати.

У працях таких авторів, як О. Вознесенської (2015), І. Садової (2012), О. Карапетової (2020) акцент робиться на психокорекційних можливостях арттерапії, зокрема у відновленні емоційної рівноваги, зниженні рівня тривожності, підвищенні самооцінки та розвитку творчого потенціалу. Дослідження Т. Логвиненко (2022) та Н. Андросової (2016) аналізують соціально-педагогічний вимір арттерапії як засобу підтримки дітей та дорослих, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Окрему увагу приділено арттерапії у роботі з внутрішньо переміщеними особами, особами з посттравматичними розладами. Дослідження останніх років в Україні (зокрема у працях І. Олійник (2018), В. Рінило, Л. Семерчак (2020), Н. Пилипенко (2023) демонструють зростання практичного інтересу до впровадження арттерапевтичних технік у соціально-педагогічну діяльність – як індивідуальну, так і групову.

Однак у багатьох дослідженнях відзначається фрагментарність підходів до вико-

ристання арттерапії у соціальній педагогіці, недостатня інтеграція цих практик у системну реабілітаційну роботу та брак методичних розробок, орієнтованих на конкретні цільові групи. Це засвідчує необхідність подальших наукових досліджень, спрямованих на поглиблення теоретичних засад та розробку ефективних програм соціально-педагогічної реабілітації засобами арттерапії.

**Метою статті** є наукове обґрунтування можливостей арттерапії як ефективного методу соціально-педагогічної реабілітації дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, а також визначення напрямів її практичного застосування в умовах освітніх і соціальних інституцій.

**Виклад основного матеріалу статті.** Арт-терапія, як напрям психосоціальної та педагогічної допомоги, ґрунтується на використанні мистецтва як інструменту для емоційного самовираження, зняття психологічної напруги, розвитку особистості та відновлення внутрішньої гармонії. У контексті роботи з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах (втрата батьків, домашнє насильство, війна, переміщення, занедбаність тощо), цей метод виступає дієвим засобом соціально-педагогічної реабілітації.

В. Рініло (2019, с. 82) визначає «арттерапію (терапію мистецтвом) як один із методів психологічної роботи, що використовує можливості мистецтва для досягнення позитивних змін в інтелектуальному, емоційному й особистісному розвитку людини.

М. Євтушена (2017, с. 101) вважає, що: «арт-терапія – це лікування за допомогою залучення дитини до мистецтва. При цьому дитина навчається спілкуватися з навколишнім світом на рівні екосистеми, використовуючи образотворчі, рухові та звукові засоби. Вона дає змогу самостійно висловлювати почуття, потреби та мотивацію своєї поведінки, діяльності і спілкування, необхідні для її повноцінного розвитку та пристосування до навколишнього середовища. Через малюнок або інший вид творчої діяльності дитина може «виплеснути» негативні та поділитися позитивними емоціями».

Таким чином, арт-терапія – це напрям психотерапевтичної та соціально-педагогічної практики, що передбачає використання художньої творчості як засобу самовираження, зміцнення

та особистісного розвитку. Головною ідеєю арт-терапії є те, що творчий процес має цілющий потенціал і сприяє емоційному розвантаженню, глибшому розумінню себе, формуванню внутрішньої гармонії та розвитку адаптивних механізмів.

До головних переваг арттерапевтичної роботи Л. Семерчак (2020, с. 220) відносить наступні:

- арттерапія не вимагає особливих здібностей до образотворчої діяльності;
- полегшує процес комунікації з іншими людьми;
- є хорошим засобом для налагодження взаємостосунків клієнта і фахівця;
- допомагає зрозуміти «витіснене» з свідомості у сферу підсвідомого та зрозуміти поведінку, соціальні ролі, стани клієнтів;
- опирається на здоровий потенціал особистості, внутрішні механізми саморегуляції і зміцнення;
- є дієвим засобом самопізнання, самоаналізу та самовираження особистості;
- викликає у людей позитивні емоції, викликає бажання змінити себе, бути активним та відповідальним;
- допомагає у самовихованні та саморегуляції особистості, викликає сприятливий настрій, швидке настання емоційної адаптації, оптимізує функціональний стан організму, слугує чинником відновлення людини;
- створює умови для експериментування з кінестетичними й зоровими відчуттями, стимулює розвиток сенсомоторних умінь і в цілому правої півкулі головного мозку, що відповідає за інтуїцію й орієнтацію в просторі;
- ефективна при корекції різних відхилень і розладів особистості.

Отже, арттерапія постає не лише як метод психоемоційного розвантаження, а й як цілісна система, що забезпечує умови для активізації внутрішнього потенціалу особистості, розвитку її адаптаційних механізмів і соціальних навичок. Це відкриває широкі можливості для інтеграції арттерапевтичних практик у сферу соціально-педагогічної реабілітації.

На сьогоднішній день у науковій та практичній літературі відсутнє єдине, загальноприйняте трактування поняття «соціально-педагогічна реабілітація». Це зумовлено міждисциплінарним характером даного явища, яке перебуває

на перетині соціальної педагогіки, психології, соціальної роботи, медицини та права. Різні автори акцентують увагу на тих чи інших аспектах процесу – педагогічному впливі, відновленні соціального статусу, адаптації до умов соціуму, розвитку особистісного потенціалу тощо. Унаслідок цього спостерігається варіативність тлумачень, які відображають специфіку підходів окремих наукових шкіл і практик. А отже, беручи до уваги вищезазначене нами було проведено аналіз робіт щодо визначення поняття «соціально-педагогічна реабілітація» (див. табл. 1).

У результаті проведеного аналізу поняття «соціально-педагогічна реабілітація» сформульовано власне визначення цієї категорії. Під соціально-педагогічною реабілітацією доцільно розуміти цілісний, системно організований процес педагогічної взаємодії, спрямований на подолання або зменшення впливу деструктивних соціальних, психоемоційних і фізичних чинників, відновлення соціального статусу особистості, формування адаптивної поведінки, засвоєння конструктивних соціальних ролей і життєво важливих компетенцій.

Тоді у контексті роботи з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, соціально-педагогічна реабілітація постає як системна та цілеспрямована діяльність фахівців соціальної, освітньої та медичної сфер, що має

на меті подолання наслідків психотравмуючих подій, кризових ситуацій і соціального неблагополуччя. Її зміст охоплює комплекс заходів, спрямованих на стабілізацію емоційного стану дитини, розвиток адаптивної поведінки, удосконалення соціальних навичок та забезпечення умов для повноцінного включення в навчальну діяльність і суспільне життя.

З огляду на багатовимірний характер проблем, з якими стикаються діти, що перебувають у складних життєвих обставинах, інтеграція арттерапії у систему соціально-педагогічної реабілітації набуває особливої значущості. Саме у цьому контексті арттерапевтичні практики відкривають нові можливості для цілісної підтримки дитини, що включає не лише подолання психологічних наслідків травматичних подій, а й формування навичок соціальної взаємодії, адаптації до нових умов, розвитку емоційної стійкості та особистісного зростання.

До основних можливостей арттерапії у соціально-педагогічній реабілітації з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах вважаємо за доцільне виокремити:

– *Безпечне емоційне розвантаження.* Однією з ключових можливостей арттерапії в реабілітаційній роботі з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, є створення безпечного простору для емоційного вираження через невербальні засоби. Художня

Таблиця 1

**Аналіз робіт авторів щодо визначення поняття «соціально-педагогічна реабілітація»**

| Автор                         | Визначення                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|-------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| М. Козирев (2020, с. 49)      | «Соціально-педагогічна реабілітація – це система заходів, спрямованих на усунення або послаблення впливу несприятливих факторів, відновлення статусу особистості, надання допомоги в освоєнні соціальних ролей, зміна поведінки, інтелектуальної діяльності, здобуття освіти на основі використання педагогічного потенціалу соціуму».                                                                                                                                                                                |
| А. Капська (2011)             | «Соціально-педагогічна реабілітація – це система цілеспрямованих дій, спрямованих на подолання або пом'якшення наслідків соціальних, психічних та фізичних відхилень у розвитку особистості та її адаптацію до нормального соціального середовища».                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| І. Зверева (2006, с. 258-259) | «Соціально-педагогічна реабілітація спрямована на відновлення виховного потенціалу сім'ї, захист прав членів родини в кризових ситуаціях, зміну соціального та сімейного статусу окремих членів родини. Об'єктами соціальної реабілітації в сім'ї є члени родини, які зазнають у ній різних форм психічного, фізичного та сексуального насильства; сім'ї, які за певних умов послабила або неправильно реалізують свою виховну функцію; сім'ї, в яких окремі члени потребують медичної або професійної реабілітації». |
| Т. Байовський (2022, с. 9)    | «Соціально-педагогічна реабілітація – це системна робота, що спрямована на формування особистісних якостей дитини, важливих для її життєдіяльності, розвиток активної життєвої позиції, інтеграцію в суспільство, освоєння позитивних соціальних ролей і норм поведінки, а також забезпечення доступу до необхідної освіти».                                                                                                                                                                                          |

діяльність, зокрема малювання, ліплення, аплікація чи інші форми творчості, дозволяє дитині спонтанно та вільно передати внутрішні переживання без загрози оцінювання, осуду або примусу до вербалізації, яка часто є психічно недоступною через високий рівень тривожності чи наслідки психотравм. Це особливо важливо у роботі з дітьми, які пережили втрату, насильство, емоційне відчуження, вимушене переміщення або інші психотравмуючі події. Такі діти нерідко демонструють замкненість, уникнення контакту, психосоматичні реакції або афективну нестабільність. Арттерапія дозволяє їм знайти альтернативний канал для вивільнення накопичених емоцій, таких як страх, злість, сором, провина чи сум, що сприяє поступовому зниженню внутрішньої напруги, зменшенню рівня дистресу й поступовому відновленню психоемоційної рівноваги. Крім того, невербальне вираження емоцій є своєрідним діагностичним інструментом для фахівців: у створених образах можна побачити сигнали про глибинні конфлікти, нереалізовані потреби або небажаний досвід, який дитина інакше не артикулює. Таким чином, арттерапія не лише виконує функцію емоційного розвантаження, а й закладає основу для подальшої психолого-педагогічної підтримки, орієнтованої на відновлення особистості дитини.

– *Формування позитивного образу «Я».* Однією з важливих психолого-педагогічних функцій арттерапії є створення умов для формування у дитини позитивного самообразу. Творча діяльність у межах арттерапевтичного процесу надає дитині можливість вільно експериментувати, приймати рішення, відображати свої внутрішні стани та ідеї, не побоюючись осуду або помилок. Завдяки цьому створюється простір для переживання досвіду успіху – емоційного підкріплення власної здатності щось створити, завершити, проявити індивідуальність. Цей досвід має особливу цінність для дітей, які зазнали приниження, втрати довіри до себе або не мали підтримки з боку значущих дорослих. Для таких дітей характерна знижена самооцінка, почуття неповноцінності, відчуття безпорадності чи відчуження. Арттерапевтичні заняття сприяють поступовому відновленню впевненості у власних силах, формують віру в можливість позитивних змін і підсилюють

мотивацію до самореалізації. Крім того, результат творчості дитини – малюнок, скульптура, аплікація чи інший артефакт – виступає матеріалізованим свідченням її здатності творити та впливати на світ. Це особливо значуще у випадках, коли життєві обставини спричинили у дитини почуття втрати контролю або значущості. Таким чином, арттерапія сприяє не лише емоційному розвантаженню, а й позитивному самосприйняттю, підвищенню самоцінності та становленню цілісного і стійкого образу «Я» – важливого ресурсу в процесі соціально-педагогічної реабілітації. Відновлення соціальних навичок. Групова арттерапія сприяє розвитку навичок співпраці, емпатії, комунікації, толерантності, що є необхідними для соціалізації та інтеграції у спільноту.

– *Розвиток адаптивної поведінки.* Арттерапія створює сприятливе середовище для моделювання та апробації нових, соціально прийнятних поведінкових стратегій, що особливо важливо для дітей, які втратили навички конструктивної взаємодії внаслідок стресових або травматичних життєвих подій. У процесі творчої діяльності дитина залучається до ігрових, образотворчих чи драматичних ситуацій, у яких вона має змогу експериментувати з різними способами реагування, висловлювати емоції, відтворювати та перетворювати життєві ситуації у символічній формі. Таке середовище є емоційно безпечним, вільним від санкцій і критики, що знижує тривожність та опір новому досвіду. Завдяки цьому дитина поступово вчиться розпізнавати власні емоційні стани, регулювати імпульси, усвідомлювати причини внутрішніх конфліктів і знаходити прийнятні способи їх розв'язання. Наприклад, у процесі створення сюжетного малюнка або участі в рольовій драматизації дитина може символічно «програти» конфліктну ситуацію, знайти в ній альтернативні рішення, які пізніше можуть бути перенесені в реальну поведінку. Крім того, арттерапевтичні методи сприяють розвитку навичок самоконтролю, гнучкості мислення, толерантності до невизначеності – важливих чинників адаптації у соціальному середовищі. Особливо це актуально для дітей з девіантною поведінкою, підвищеним рівнем агресії або емоційною нестабільністю, які часто не володіють ефективними механізмами подолання стресу. Таким чином, арттерапія виступає потужним

інструментом розвитку адаптивної поведінки, оскільки не лише надає дитині безпечну платформу для експресії, а й формує засади емоційного інтелекту, саморефлексії та конструктивної взаємодії з навколишнім світом -базових передумов успішної соціально-педагогічної реабілітації. Інтеграція травматичного досвіду. Образне відтворення травматичних подій дозволяє опосередковано прожити й трансформувати деструктивні переживання, зменшуючи їх негативний вплив на психіку дитини.

– *Активізація пізнавальної та творчої активності.* Один із важливих ефектів арттерапевтичного впливу полягає в активізації когнітивних функцій та стимуляції інтелектуального розвитку дитини. Мистецька діяльність – зокрема малювання, ліплення, створення колажів, музичне або театралізоване самовираження – вимагає від дитини залучення уяви, планування, концентрації уваги, вибору матеріалів і прийняття творчих рішень. Усе це активізує основні пізнавальні процеси: мислення, пам'ять, увагу, сприймання, мовлення. Участь у арттерапевтичній діяльності стимулює міжпівкульну взаємодію головного мозку, зокрема активізує праву півкулю, яка відповідає за інтуїцію, образне мислення, креативність, а також сприяє інтеграції з лівопівкульними процесами, що відповідають за логічне опрацювання інформації. Це позитивно впливає на загальне функціонування нервової системи, гармонізує психофізіологічні процеси, покращує здатність дитини до навчальної діяльності та адаптації в освітньому середовищі. Крім того, арттерапія пробуджує внутрішню мотивацію до пізнання, адже мистецький процес подається не як обов'язкове завдання, а як цікава, творча й емоційно приваблива діяльність. Саме переживання захоплення, радості від творення, визнання значущості власного продукту стають потужними чинниками мотивації до подальшого розвитку, в тому числі й у навчальному контексті. Таким чином, арттерапія не лише сприяє емоційному оздоровленню дитини, а й виконує важливу розвивальну функцію, розкриваючи її пізнавальний потенціал, розширюючи можливості творчого мислення та зміцнюючи фундамент для успішної соціалізації й академічної реалізації в майбутньому.

– *Комплексність впливу.* Однією з ключових переваг арттерапії в контексті соціально-

педагогічної реабілітації є її багатофакторний вплив на різні рівні психофізичного функціонування дитини. Арттерапевтична діяльність одночасно залучає емоційну, когнітивну, поведінкову та сенсомоторну сфери, створюючи тим самим цілісну модель психолого-педагогічної підтримки, яка сприяє гармонійному розвитку особистості. На емоційному рівні арттерапія забезпечує безпечне вивільнення афектів, опрацювання внутрішніх конфліктів, зменшення рівня тривоги, агресії чи апатії. Це створює базу для емоційної стабілізації, розвитку саморефлексії та формування адекватного емоційного реагування на зовнішні впливи. На когнітивному рівні мистецькі практики активізують мислення, уяву, пам'ять, увагу, мовленнєві функції та сприяють інтелектуальному зростанню. Вони допомагають дитині структурувати свій досвід, осмислювати події, прогнозувати наслідки та ухвалювати рішення. На поведінковому рівні арттерапія формує нові моделі взаємодії, сприяє розвитку соціальних навичок, конструктивного способу вирішення конфліктів, посилює відповідальність за власні дії. Завдяки арттерапевтичним вправам дитина має змогу моделювати поведінкові сценарії, засновані на співпраці, емпатії та самоконтролі. На сенсомоторному рівні задіюються рухи, дрібна моторика, зорово-моторна координація, що позитивно впливає на розвиток нейрофізіологічних функцій, знижує м'язову напругу та стимулює нервову систему. Це особливо важливо для дітей з порушеннями психомоторного розвитку або соматизованими проявами психоемоційної дезадаптації. Унаслідок цієї багатовекторної дії арттерапія є не лише допоміжним методом, а ефективною та повноцінною складовою комплексних програм індивідуальної й групової реабілітації, яка дозволяє досягти більш стійких, глибоких і довготривалих результатів у процесі подолання наслідків складних життєвих обставин.

– *Гнучкість та адаптивність методів.* Однією з вагомих переваг арттерапії є її висока гнучкість та здатність до адаптації залежно від індивідуальних потреб дитини. Арттерапевтичні підходи можуть бути ефективно модифіковані з урахуванням вікових особливостей (дошкільного, молодшого шкільного, підліткового віку), рівня психоемоційної зрілості, когнітивного розвитку, а також соціокультур-

ного контексту, в якому перебуває дитина. Ця універсальність методів дозволяє використовувати арттерапію як у роботі з дітьми з типовим розвитком, так і з тими, хто має особливі освітні потреби, психосоматичні порушення чи досвід психотравмуючих подій. Наприклад, у молодших дітей ефективно застосовуються техніки ізотерапії, казкотерапії, пісочної терапії, що відповідають їхньому образному типу мислення та потребі в тілесно-руховій активності. У старших дітей або підлітків доцільно використовувати елементи фототерапії, артжурналювання, драматерапії, які дозволяють глибше працювати з ідентичністю, емоціями та соціальними ролями. Крім того, контекстуальна гнучкість арттерапії забезпечує її ефективне впровадження в різних інституційних умовах – у школах, дитячих садках, інтернатних закладах, центрах соціально-психологічної допомоги, лікарнях, притулках або мобільних службах підтримки. Заняття можуть проводитися як у форматі індивідуальної роботи, так і в малих або великих групах, з урахуванням ресурсів установи, фахового рівня фахівця та запиту дитини. Універсальність арттерапевтичних методик також дозволяє інтегрувати їх у міждисциплінарні програми реабілітації, зокрема у поєднанні з педагогічними, психотерапевтичними, соціальними й медичними втручаннями. Це сприяє цілісному підходу до підтримки дитини в кризі. Таким чином, гнучкість і адаптивність арттерапії є важливими чинниками її ефективного застосування в системі соціально-педагогічної реабілітації, забезпечуючи індивідуалізацію підходів, емоційну безпеку й високу результативність у роботі з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Проведене дослідження підтвердило, що арттерапія є потужним інструментом соціально-педагогічної реабілітації дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Її методи забезпечують багатовимірну підтримку особистості: знижують рівень психоемоційної напруги, сприяють відновленню емоційної рівноваги, активізують внутрішній потенціал, стимулюють когнітивний та соціальний розвиток. Арттерапевтичні практики забезпечують умови для формування позитивного образу «Я», розвитку адаптивної поведінки, самовираження, сенсомоторної активності й соціальних навичок.

Завдяки гнучкості, адаптивності та відсутності вимог до спеціальних здібностей, арттерапія ефективно впроваджується в різноманітні реабілітаційні середовища – від освітніх закладів до центрів соціальної допомоги. Її інтеграція в соціально-педагогічну роботу сприяє реалізації цілісного, міждисциплінарного підходу до подолання наслідків кризових життєвих ситуацій у дітей.

Разом із тим, аналіз літератури та практики засвідчив недостатній рівень систематизації арттерапевтичного досвіду в українському контексті, фрагментарність підходів, відсутність типових програм і науково обґрунтованих алгоритмів застосування арттерапії в соціально-педагогічній реабілітації дітей із вразливих категорій.

**Перспективою подальших досліджень** є розробка методичних моделей та програм соціально-педагогічної реабілітації з використанням різних форм арттерапії (ізотерапії, драматерапії, музикотерапії, казкотерапії тощо) для дітей різного віку та з різними видами травматичного досвіду.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Андросова Н. С. Арттерапія як метод роботи соціального педагога з профілактики девіантної поведінки підлітків. *Актуальні проблеми соціально-педагогічних досліджень*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих науковців, м. Харків, 17 травня 2016 р. Харків: ХНПУ, 2016 р. С. 112–113.
2. Байовський Т. Соціально-педагогічний супровід учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів освіти, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди, 19 травня 2022 року. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. С. 7–11.
3. Вознесенська О. Л. Арттерапія як засіб психосоціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*: зб. наук. праць. 2015. №3 (29). С. 40–47.
4. Євтушина М. П. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з дітьми із особливими потребами. *Формування особистості фахівців соціономічної сфери: стратегія і тактика*: монографія. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2017. С. 97–112.

5. Зверева І. Д. Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.
6. Капська А. Й. Соціальна педагогіка: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 488 с.
7. Карапетова О. В. Використання методів арттерапії у роботі психолога з корекції тривожних станів особистості. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2020. №2 (20). С. 34–39.
8. Козирєв М. П. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 352 с.
9. Логвиненко Д. Використання засобів артпедагогіки та арттерапії у соціальній педагогічній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Наука і техніка сьогодні.* 2022. №5 (5). С. 327–335.
10. Олійник І. В. Арттерапія як одна із інноваційних психолого-педагогічних технологій у професійній діяльності соціальних працівників. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* 2018. Вип. 61. С. 208–213.
11. Рініло В. В. Артпедагогіка й арттерапія в соціально-педагогічній роботі фахівців соціальної сфери. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/27700/1/%D0%90%D0%A0%D0%A2%D0%9F%D0%95%D0%94%D0%90%D0%93%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%9A%D0%90%D0%20%D0%99%D0%90%D0%A0%D0%A2%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%90%D0%9F%D0%86%D0%AF%D0%20%D0%92%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%86%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%9F%D0%95%D0%94%D0%90%D0%93%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%86%D0%99%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9E%D0%A2%D0%86.pdf>
12. Садова І. І. Арттерапія як сучасний метод у системі соціальної роботи педагога з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки.* 2012. Вип. 3. С. 197–205.
13. Семерчак Л. І. Арттерапія в роботі фахівців соціальної сфери. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогіка».* 2020. Вип. 1. С. 218–223.
14. Хіля А. Арттерапія як об'єкт наукового дослідження у працях зарубіжних та вітчизняних учених. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2016. №5 (59). С. 394–405.
15. Pylypenko, N., Radchuk, H., Shevchenko, V., Horetska, O., Serdiuk, N., Savytska, O. The Psychodrama Method of Group Psychotherapy. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience.* 2023. №14(3). PP/ 134–149. <https://doi.org/10.18662/brain/14.3/466>

## REFERENCES:

1. Androsova, N. S. (2016). Artterapiia yak metod roboty sotsialnoho pedahoha z profilaktyky deviantnoi povedinky pidlitkiv [Art therapy as a method of work of a social pedagogue for the prevention of deviant behavior of adolescents]. *Aktualni problemy sotsialno-pedahohichnykh doslidzhen – Actual problems of social and pedagogical research: mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh naukotsiv, m. Kharkiv, 17 travnia 2016 r. Kharkiv: KhNPU.* [in Ukrainian].
2. Baiovskyi, T. (2022). Sotsialno-pedahohichniy suprovid uchasnykiv osvithnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Social and pedagogical support of participants in the educational process under martial law in Ukraine]. *Aktualni problemy doslidzhen u haluzi sotsialnoi pedahohiky i sotsialnoi roboty – Actual problems of research in the field of social pedagogy and social work: materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii zdobuvachiv osvity, prysviachenoi 300-richchiu z dnia narodzhennia Hryhoriia Savycha Skovorody, 19 travnia 2022 roku. Kharkiv: KhNPU imeni H.S. Skovorody.* [in Ukrainian].
3. Voznesenska, O. L. (2015). Artterapiia yak zasib psykhosotsialnoho vidnovlennia osobystosti [Art therapy as a means of psychosocial recovery]. *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky: zb. nauk. Prats – Actual problems of sociology, psychology, pedagogy: a collection of scientific works,* 3 (29), 40–47. [in Ukrainian].
4. Ievtushyna, M. P. (2017). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do vykorystannia art-terapii v roboti z ditmy iz osoblyvymy potrebamy [Training future social workers to use art therapy in their work with children with special needs]. *Formuvannia osobystosti fakhivtsiv sotsionomichnoi sfery: stratehiia i taktyka – Personality formation of specialists in the socio-economic sphere: strategy and tactics: monohrafiia.* Odesa: vydavets Bukaiev Vadym Viktorovych. [in Ukrainian].
5. Zvierieva, I. D. (2006). Sotsialna pedahohika: teoriia i tekhnolohii [Social pedagogy: theory and technology]: pidruchnyk. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.
6. Kapska, A. Y. (2011). Sotsialna pedahohika [Social pedagogy]: pidruchnyk. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2011. 488 s. [in Ukrainian].
7. Karapetova, O. V. (2020). Vykorystannia metodiv artterapii u roboti psykholoha z korektsii tryvozhnykh staniv osobystosti [The use of art therapy methods in the work of a psychologist in the correction of anxiety]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «pedahohika i psykholohiia». Pedahohichni nauky – Bulletin of the Alfred Nobel University. Series «Pedagogy and Psychology». Pedagogical sciences,* 2 (20), 34–39. [in Ukrainian].

8. Kozyriev, M. P. (2020). Sotsialna pedahohika [Social pedagogy]: navchalnyi posibnyk. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian].
9. Lohvynenko, D. (2022). Vykorystannia zasobiv artpedahohiky ta artterapii u sotsialnii pedahohichnii roboti z ditmy z osoblyvymy osvithnimy potrebamy [The use of art pedagogy and art therapy in social pedagogical work with children with special educational needs]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and technology today*, 5 (5), 327–335. [in Ukrainian].
10. Oliinyk, I. V. (2018). Artterapiia yak odna iz innovatsiinykh psykhologo-pedahohichnykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti sotsialnykh pratsivnykiv [Art therapy as one of the innovative psychological and pedagogical technologies in the professional activity of social workers]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova – Scientific Journal of the Drahomanov National Pedagogical University*, Vyp. 61, 208–213. [in Ukrainian].
11. Rinylo, V. V. Artpedahohika y artterapiia v sotsialno-pedahohichnii roboti fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Art Pedagogy and Art Therapy in the Social and Pedagogical Work of Social Work Specialists]. Retrieved from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/27700/1/%D0%90%D0%A0%D0%A2%D0%9F%D0%95%D0%94%D0%90%D0%93%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%9A%D0%90%20%D0%99%20%D0%90%D0%A0%D0%A2%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%90%D0%9F%D0%86%D0%AF%20%D0%92%20%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%86%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E-%D0%9F%D0%95%D0%94%D0%90%D0%93%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%86%D0%99%20%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9E%D0%A2%D0%86.pdf> [in Ukrainian].
12. Sadova, I. I. (2012). Artterapiia yak suchasnyi metod u systemi sotsialnoi roboty pedahoha z ditmy z porushenniamy psykhofizychnoho rozvytku [Art therapy as a modern method in the system of social work of a teacher with children with psychophysical developmental disorders]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity. Pedahohichni nauky – Topical issues of correctional education. Pedagogical sciences*, Vyp. 3, 197–205. [in Ukrainian].
13. Semerchak, L. I. (2020). Artterapiia v roboti fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Art therapy in the work of social workers]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriya «Pedahohika» – Bulletin of Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University. Series «Pedagogy»*, Vyp. 1, 218–223. [in Ukrainian].
14. Khilia, A. (2016). Artterapiia yak ob'ekt naukovoho doslidzhennia u pratsiakh zarubizhnykh ta vitchyznianskykh uchenykh [Art therapy as an object of scientific research in the works of foreign and domestic scholars]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 5 (59), 394–405. [in Ukrainian].
15. Pylypenko, N., Radchuk, H., Shevchenko, V., Horetska, O., Serdiuk, N., & Savytska, O. (2023). The Psychodrama Method of Group Psychotherapy. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 14 (3), 134–149. <https://doi.org/10.18662/brain/14.3/466> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 25.06.2025

Дата прийняття статті: 03.07.2025

Опубліковано: 08.09.2025